

MATEUSZ RAFAŁ POTOCZNY
Wydział Teologiczny UO
Instytut Nauk Teologicznych UO
ORCID: 0000-0001-5746-4218

Olej w obrzędach inicjacji chrześcijańskiej w syro-orientalnej tradycji liturgicznej

Oil in the Mysteries of Christian Initiation in the Syro-Oriental Liturgical Tradition

Abstract

Oil belongs to the most important natural elements that have entered the Christian liturgy. Although it is used in various sacramental and extra-sacramental rites, the richest theological meaning it gained in the rites of Christian Initiation. This study reflects on the role and significance of oil in the baptismal liturgy in the Syro-Oriental tradition. The paper starts from the presentation of the nomenclature related to the anointing in Syrian traditions. Then one can learn about the symbolism of oil and anointing found in the works of the most prominent Syriac Fathers. The last part of research presents the anointings in the baptismal rite of the Syro-Oriental Churches.

Keywords: Baptism, Christian Initiation, Anointing, Oil, Syro-Oriental Tradition.

Abstrakt

Olej należy do najważniejszych elementów naturalnych, jakie weszły do liturgii Kościoła. Choć używa się go w różnych obrzędach sakramentalnych i pozasakramentalnych, to jednak najbogatszą wymowę teologiczną zyskał w obrzędach chrześcijańskiej inicjacji. Niniejsze studium stanowi refleksję nad rolą i znaczeniem oleju w liturgii chrzcielnej

w tradycji syro-orientalnej. W pierwszej kolejności przypomniana została nomenklatura związana z namaszczeniami w tradycjach syryjskich. Następnie czytelnik może zapoznać się z symboliką oleju i namaszczeń, jaką spotykamy w twórczości najważniejszych Ojców syryjskich. W ostatniej części zaprezentowane zostały namaszczenia w liturgicznym obrzędzie chrzcielnym Kościołów syro-orientalnych.

Słowa kluczowe: chrzest, inicjacja chrześcijańska, namaszczenie, olej, tradycja syro-orientalna.

Wśród licznych elementów naturalnych, jakie weszły do liturgii Kościoła wszystkich tradycji, szczególne miejsce bez wątpienia przypadło oliwie. To staro-testamentalne, a nawet pozabiblijne dziedzictwo posiada liczne znaczenia symboliczne, wśród których możemy wymienić: siłę duchową, obfitość darów Bożych, wybór czy wręcz konsekrację do jakiejś szczególnej posługi¹.

Na tle wszystkich tradycji liturgicznych interpretacje symboliki oleju i namaszczeń w syryjskich wspólnotach wydają się być jednymi z najbogatszych, głównie za sprawą Ojców i komentatorów liturgii, którzy zasłynęli właśnie z niezwykle obrazowego sposobu tłumaczenia zawilości liturgii i teologii².

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną kolejno: nomenklatura związana z liturgicznym użyciem oleju w tradycjach syryjskich, symbolika oleju w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej w Kościołach syryjskich, a także liturgiczne użycie oleju w namaszczeniach chrzcielnych.

1. Nomenklatura

Wydaje się, że przy okazji omawiania oleju i związanych z nim namaszczeń chrzcielnych w tradycji Kościołów syryjskich istotnym punktem wyjścia jest sprecyzowanie nomenklatury, która już sama w sobie niesie zadziwiająco bogatą symbolikę. Wiąże się to z dwoma słowami kluczowymi: olej i namaszczenie. W języku syryjskim obydwa terminy określa słowo *mešhā*. Z kolei rdzeń, z którego się ono wywodzi – *mšh*, daje początek takim terminom, jak: *mšah* – namaszczać, *mšihā* – namaszczoney³. Chociaż słowo to może wydawać się obce, to dla wprawnego ucha już w tym miejscu

¹ Por. Mario Righetti. 1964. *Manuale di storia liturgica. Introduzione generale*. T 1. Milano: Ancora, 69–70.

² Zob. Mateusz R. Potoczny. 2017. „Słowo, które staje się obrazem, w tradycji chrześcijan syryjskich”. *Teologia i Człowiek* 37 (1): 169–188.

³ Jessi Payne-Smith. 1903. *A Compendious Syriac Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 305.

zaczyna brzmieć bardzo znajomo, ponieważ ten jedyny Namaszczony to nie kto inny, jak *māran yišu' mšihā*, czyli nasz Pan Jezus Chrystus, Mesjasz.

Powyższa precyzacja pozwala spojrzeć również na sakrament chrztu św. w optyce właściwej niniejszemu przedłożeniu. Bo przecież samo słowo, jakim określamy ów sakrament w języku polskim, również nawiązuje do namaszczenia. Wszak grecki termin *χριστός* to „namaszczony”, zaś *χριστιανός* – „chrześcijanin” – jest pochodną właśnie tego słowa⁴. Chociaż w języku syryjskim funkcjonuje również zaczerpnięty z greki termin *kristiānā*, to jednak najczęściej na określenie chrześcijanina używa się tu słowa *mšihāiā*⁵. A zatem chrześcijanin to nie ktoś inny, tylko „człowiek namaszczony”, konsekrowany. Syryjska nomenklatura precyzuje nawet istotę tego chrześcijańskiego namaszczenia, które wpisuje się w tajemnicę Trójcy Świętej: *mašhā* – Namaszczający to Ojciec, *mešhā* – olej to Duch Święty, a *mšihā* – Jezus Chrystus. W tej dynamice *mšihāiā* – chrześcijanin jawi się jako ktoś, kto w szczególny sposób zaproszony jest do relacji w Trójcy, a w pewnym sensie już w tej relacji uczestniczy.

Nie ma więc przesady w stwierdzeniu, że olej chrzcielny i namaszczenie determinuje chrześcijanina jako takiego od samego początku. Filoksen z Mabbug († 523), jeden z wybitnych Ojców syryjskich, twierdził, że olej i woda w misterium chrzcielnym równoważą się w taki sam sposób, jak słowa ustanowienia i epikleza w liturgii eucharystycznej⁶. Z kolei zdaniem Paula F. Bradshawa, badającego źródła liturgii, możliwą jest hipoteza, że w pierwotnych wspólnotach syryjskich chrzest z wody oraz namaszczenie były alternatywnymi sposobami udzielania sakramentu i dopiero później połączono je w jeden obrzęd⁷.

Jakkolwiek nie oceniać tej hipotezy faktem jest, że olej w misterium chrzcielnym wschodnich Syryjczyków pełni niezwykle ważną rolę i to na tyle, że niektórzy badacze, opisując obrzędy chrzcielne rzeczony tradycji liturgicznej, rezygnują z klasycznego podziału na obrzędy wstępne, chrzcielne i zakończenia, a w zamian dzielą je właśnie w oparciu o trzy kolejne namaszczenia⁸.

⁴ Carlo Buzzetti. 2001. *Dizionario base del Nuovo Testamento (con statistica base) greco-italiano*. Roma: Società Biblica Britannica & Forestiera, 177.

⁵ Zob. Louis Costaz. 1986. *Dictionnaire Syriaque-Français. Syriac-English Dictionary*. Beyrouth: Dar El-Machreq, 193.

⁶ Por. Sebastian P. Brock. 2008. *The Holy Spirit in the Syrian baptismal tradition*. Piscataway: Gorgias Press, 25; Mateusz R. Potoczny. 2017. „Praxis i teologia chrztu w liturgicznej tradycji syro-orientalnej”. *Studia Łódzkie* 26 (2): 140.

⁷ Por. Paul F. Bradshaw. 2016. *W poszukiwaniu początków kultu chrześcijańskiego. Źródła i metody badań wczesnej liturgii*. Tłum. Piotr Kaznowski, Michał Koza. Kraków: W drodze, 273; Mateusz R. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne w Asyryjskim Kościele Wschodu. Historia, liturgia i teologia obrzędów w świetle pism Ojców syro-orientalnych i komentatorów liturgii*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 94, 114.

⁸ Zob. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 174.

Omawiając kwestie nomenklatury, warto przyjrzeć się również tej dotyczącej już bezpośrednio samych namaszczeń. Pierwszym określeniem namaszczenia jest „pieczęć” (*hatmā* lub *nišā*) i w historii towarzyszyło ono zapisaniu kandydata do chrztu. Drugi rodzaj namaszczenia nazywano „znakiem” (*rušmā*) – określano tak głównie namaszczenie udzielane po zakończeniu katechumenatu, ale przed poświęceniem wody. Kolejny termin określający omawianą czynność liturgiczną to dosłownie „namaszczenie” (*mešhā*), które bezpośrednio poprzedzało chrzest. Ostatnim określeniem namaszczenia wykształconym w drodze ewolucji liturgii jest „znamię” (*tab'āo*), którym określano gest wykonywany po chrzcie⁹.

2. Symbolika oleju w tradycji syro-orientalnej

Zanim przejdziemy do prezentacji obrzędowych form związanych z olejem w syro-orientalnej liturgii chrzcielnej, przyjrzyjmy się pokrótce symbolice, jaką wielcy Ojcowie tej tradycji przypisali olejowi.

Dla starożytnych pisarzy syryjskich olej chrzcielny jawił się jako symbol uwolnienia, wyzwolenia z opresji czy wręcz beznadziei. Ojcowie, tacy jak Efreem Syryjczyk († 373) czy Jakub z Sarug († 521), jego starotestamentalny prototyp widzieli w wydarzeniu, które zwiastowało koniec opisanego na kartach Księgi Rodzaju potopu (por. Rdz 8,9-11). W trzecim *Hymnie o Epifanii* Efreem pisze:

Liść oliwny został przyniesiony
jako typ namaszczenia;
ci, którzy [byli] w arce, uradowali się z jego przybycia,
gdyż przyniósł on wieści zbawienia.
Także wy uradowaliście się ze spotkania tego świętego oleju;
wasze ciała objuczone winą były pełne radości,
gdyż przyniósł on tę samą wieść zbawienia¹⁰.

Również dla wspomnianego Jakuba z Sarug liść oliwny przyniesiony przez gołębicę jest bezpośrednim symbolem oleju, którego źródłem już wówczas był Mesjasz¹¹.

⁹ Por. Brock. 2008. *The Holy Spirit*, 2. Zob. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 103.

¹⁰ Ephraem. 1985. *De Epiphania*, 3,8. Red. Edmund Beck (CSCO 186, Syr 82). Louvain: Secrétariat du Corpus SCO, 148.

¹¹ Jacobus Sarugensis. 1908. *Homiliae selectae*. T. 4. Red. Paul Bedjan, 49. Leipzig – Paris: Otto Harrassowitz. Zob. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 26–27.

Będąc symbolem wyzwolenia duchowego, olej ukazywany jest w komentarzach również jako lekarstwo. W jednej z modlitw przed namaszczeniem zapisanej w apokryficznym dziele *Acta Thomae* znajdujemy prośbę, która wskazuje na uzdrawiającą moc oleju i sprawowanego nim namaszczenia. Kapłan zwraca się do Boga w imieniu chrzczonej kobiety: „Uzdrow jej dawne rany i wymaż utrapienia i umocnij jej słabość”¹². I chociaż w teologicznym sensie chodzi tu oczywiście o duchowe uzdrowienie, to jednak nie brakuje również odniesień do oleju jako lekarstwa na dolegliwości fizyczne. Bardzo ciekawie komentuje to średniowieczny patriarcha Kościoła Wschodu Tymoteusz II († 1353), który zwraca uwagę na konieczność użycia do namaszczeń chrzcielnych jedynie naturalnego oleju z oliwy, gdyż ma on większą moc oczyszczającą niż inne oleje oraz posiada szczególne właściwości lecznicze, przez co może być nazwany „lekarstwem nieśmiertelności”¹³.

Dla Efrema olej będący elementem odróżniającym chrześcijan od pogan jest silnie sprzężony z odpuszczeniem grzechów i odnowieniem w człowieku obrazu Boga, zniekształconego nieposłuszeństwem pierwszych rodziców. Komentatorzy liturgii syryjskich zdają się stać na stanowisku, że moc gładzenia grzechów zawarta w oleju jest właściwie taka sama jak moc chrzcielnego obmycia¹⁴. Oczywiście źródłem tej duchowej potencji oleju i w konsekwencji namaszczenia jest Bóg. Według Narsaja († 502) „Olej jest symbolem, który zwiastuje Boską moc (...). Przez Jego [Boga] moc ciało i dusza dostępują mocy i już więcej nie lękają się zranień śmierci. (...) Tę moc przekazuje olej namaszczenia: ale nie olej, tylko Duch jest tym, który udziela mocy”¹⁵. Nie może więc dziwić, że dla Efrema:

Olej jest zatem ukochanym Ducha Świętego i służy Mu, i jak uczeń podąża za Nim, w oleju, którym pieczętuje kapłanów i pomazańców; Duch Święty bowiem olejem zapisuje pieczęć na swych owcach, jak sygnet, którego odcisk pozostawiony jest na wosku, tak ukryta pieczęć Ducha odcisnięta jest na ciałach namaszczonych w chrzcie i opieczętowanych w zanurzeniu¹⁶.

¹² *Apocryphal Acts of the Apostles*. Red. William Wright, 291. London – Edinburgh: Williams and Norgate.

¹³ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 161.

¹⁴ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 132

¹⁵ Narsai. 1905. *De baptismo ('al mamudiā)*. Red. Alphonse Mingana, 367–368. Mausilii: Typis Fratrum Praedicatorum; Narsai. 1909. *The Liturgical Homilies*. Red. Richard H. Connolly, 45. Cambridge: The University Press.

¹⁶ Ephraem. 1962. *De Virginitate*, 7,5-6. Red. Edmund Beck, 25–26 (CSCO 223, Syr 94). Louvain: Secrétariat du Corpus SCO.

Tak więc olej jest pieczęcią chrzcielną pozostawiającą na namaszczonej niezatarte znamię, które należy rozumieć jako akt własności wypisany przez Kościół w imieniu Boga na nowym członku wspólnoty¹⁷. Symbolem tego jest wspomniany w cytacie sygnet albo – jak w innym miejscu pisze nasz autor – moneta z wybitym obrazem ją wydającego (w tym wypadku Jezusa Chrystusa)¹⁸.

Właściwości oleju, który staje się cudownym środkiem działania szczególnej łaski Bożej, przenoszą się oczywiście na dokonywane nim namaszczenia. Syryjscy autorzy również tu dostrzegają niezwykłą i wpisującą się w całość zbawczej ekonomii symbolikę. W komentarzach chrzcielnych olej jawi się czasem jako duchowe ostrze, zaś namaszczenie jako analogia obrzezania. W tym kontekście warto przytoczyć zdanie z homilii chrzcielnej Narsaja:

Kapłan trzyma nóż oleju na koniuszku swego palca
i jego ostrzem naznacza ciało i zmysły duszy;
śmiertelny kapłan zaostrza olej słowami swych ust,
ostrząc je jak żelazo służące odcinaniu nieczystości¹⁹.

Zresztą już dla Efrema obrzezanie cielesne było widzialnym znakiem odróżnienia narodu wybranego od pogan, natomiast namaszczenie chrzcielne to wyróżnik oddzielający ludy, które poszły za światłem Chrystusa.

Od narodów oddzielił On naród starożytnym znakiem obrzezania.
Zaś w znaku namaszczenia narody oddzielił od Narodu²⁰.

Warto zaznaczyć, że Efrema stanowczo rozróżnia jakościowo obrzezanie żydowskie od „obrzezania” chrześcijańskiego, zwłaszcza gdy idzie o skutki jednego i drugiego. Autor mówi, że duchowe dary otrzymane podczas chrztu (uwolnienie od grzechu oraz życie) są wieczne i udzielone raz na zawsze²¹.

W podobny tonie wypowiada się również patriarcha Tymoteusz II, który w naznaczeniu wyróżniającym wierzących spośród niewierzących widzi analogię do żydowskiego obrzezania: tak jak widzialne obrzezanie było znakiem rozpoznaw-

¹⁷ Por. Potoczny. 2017. „Praxis i teologia”, 138.

¹⁸ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 131–132.

¹⁹ Narsai. 1905. *De baptismo*, 365.

²⁰ Ephraem. 1985. *De Epiphania*, 3,4,147.

²¹ Zob. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 39–40. Por. Everett Ferguson. 2009. *Baptism in the Early Church: History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 499–501.

czym synów Izraela, tak niewidzialny znak staje się obrzezaniem dokonanym nie ręką ludzką, ale mocą Ducha Świętego. Bez tego obrzezania nikt nie należy do Chrystusa²².

3. Olej w chrzcielnej praktyce wschodnich Syryjczyków

Jak zaznaczono powyżej, olej w liturgicznej tradycji syro-orientalnej od najdawniejszych czasów miał niezwykle ważne znaczenie. Zdaniem patriarchy Tymoteusza II olej – obok wody, kapłana i modlitw kapłańskich – należy do istotnych elementów liturgii chrzcielnej, bez których nie można sakramentu udzielić²³. Ta prawda wyraża się nie tylko w trzech namaszczeniach, wokół których ogniskuje się cały obrzęd liturgiczny, ale także w obrzędowości, która towarzyszy celebracji misterium.

Gdy idzie o namaszczenia: w aktualnym obrzędzie syro-orientalnej tradycji liturgicznej mamy ich trzy. Według anonimowego autora, zwanego Pseudo Jerzym z Arbeli, owe czynności należy interpretować w następującym kluczu:

- pierwsze naznaczenie (*rušmā qadmāyā*) na czole kandydata jest nawiązaniem do powołania, jakie Abraham otrzymał od Stwórcy;
- namaszczenie (*mšihutā*) jest nawiązaniem do starotestamentalnych namaszczeń kapłanów i królów;
- namaszczenie końcowe (*ħutmā*) to chrzest Jezusa Chrystusa, czyli wypełnienie Duchem Świętym²⁴.

Pierwsze namaszczenie ma miejsce na początku obrzędu, tuż po modlitwach wprowadzających oraz po geście nałożenia rąk na głowy kandydatów. Obrzędy precyzują, że ów gest dokonuje się na czole kandydata palcem wskazującym od dołu do góry²⁵. Tymoteusz II zauważa, że obrzęd rozpoczyna się od głowy, gdyż to w niej mieszczą się najważniejsze zmysły człowieka. Naznaczenie czoła jest tu rozumiane jako swoiste oznaczenie przynależności kandydata, a także niewidzialny znak obronny przeciwko złym duchom. Gdy idzie o wykonanie gestu ruchem z dołu ku górze, wskazuje na kierunek, w jakim przystępujący do chrztu człowiek

²² Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 167.

²³ Timotheos II. 2014. 'Iltā d-rāze šb'ā d'idtā. W *The Mystery of Baptism. In the Book „The Seven Mysteries of the Church” by Timothy II, Nestorian Patriarch 1318–1332* (Moran Etho 33). Red. Paul B. Kadicheeni, 24. Kottayam: SEERI.

²⁴ *Anonymi auctoris Expositio Officiorum Ecclesiae*. T. 2 (CSCO 72, Syr. 29). Red. Richard H. Connolly, 106. Parisiis: Gabalda. Por. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 156.

²⁵ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 232.

ma spoglądać i podążać całym swoim życiem. Zdaniem średniowiecznego komentatora czynienie gestu palcem wskazującym symbolizuje jedność boskiej natury. Chociaż niektórzy autorzy stoją na stanowisku, że pierwsze namaszczenie było zwyczajnym „naznaczeniem” dokonywanym bez użycia oleju, to jednak aktualny obrzęd w jasny sposób mówi o oleju²⁶.

Kolejnym momentem, w którym syro-orientalne obrzędy chrzcielne przewidują użycie oleju, jest jego konsekracja oraz poświęcenie wody, tj. czynności, które odbywają się w drugiej części obrzędu. Akcja liturgiczna rozpoczyna się tu od przygotowania oleju. Kapłan w obecności współkoncelebransów i usługujących kładzie flakon z olejem na ołtarzu i przykrywa go welonem. Jeden z obecnych prezbiterów lub diakon trzyma z kolei róg oleju. W tym miejscu należy dodać, że Syryjczycy nie dodają do oleju wonności lub balsamów. Niektórzy komentatorzy praktykę tę argumentują odnosząc się do apostołów, którzy nie przekazali w tradycji bogatego *myronu*, ale czystą i naturalną oliwę; dodają również, że Pan Bóg nie potrzebuje objawiać się za pośrednictwem wielkich i drogocennych środków²⁷.

Krótkiego wyjaśnienia wymaga również wspomniany wyżej „róg oleju” (*qārnā*). Otóż w liturgii chrzcielnej Syryjczyków mamy do czynienia z dwoma rodzajami oleju. Ten przechowywany w rogu nie jest olejem nowym i w czasie celebracji nie konsekruje się go. Z kolei drugi olej, który umieszczony jest we flaconie, podczas celebracji misterium staje się podmiotem konsekracji. Należy bowiem zauważyć, że w Asyryjskim Kościele Wschodu olej potrzebny do jakiegokolwiek celebracji konsekruje się w ramach tej samej akcji liturgicznej²⁸. Zgodnie z intuicją syro-orientalnej tradycji liturgicznej olej przechowywany w rogu jest pochodzenia apostołskiego. Według tradycyjnej interpretacji jest to ten sam olej, który miał zostać pobłogosławiony w początkach Kościoła i następnie został przekazany w tradycji kolejnym pokoleniom²⁹. Ów olej w „rogu”, zwany olejem namaszczenia, ma symbolizować ciągłość tradycji.

Wracając do obrzędu: po odmówieniu kilku modlitw kapłan podchodzi do ustawionego na ołtarzu flaconu z olejem, zdejmując przykrywający go welon i czyni nim kilka obrotów wokół naczynia, wypowiadając jednocześnie słowa dialogu wprowadzającego w główną część obrzędu („dialog przed prefacją”). Następnie odmawia modlitwę o charakterze epikletycznym:

²⁶ Por. Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 166–167.

²⁷ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 192.

²⁸ Lonappam Arangassery. 2011. „The Oil of Unction (Mešha da-mšihuta): A Foundational Mystery in the Syriac East”. *Ephrem’s Theological Journal* 15 (1): 28.

²⁹ Olej w rogu posiada symbolikę podobną do świętego Zaczynu, o którym w: Mateusz R. Potoczny. 2016. „Malkā – asyryjski sakrament świętego zaczynu. Refleksje na marginesie dyskusji”. *Teologia i Człowiek* 33 (1): 149–165.

Niech zstąpi łaska daru Ducha Świętego, który jest z Ciebie w swojej Osobie, i jest uczestnikiem Twojej istoty i Twojej mocy stwórczej. Niech On zmiesza się z tym olejem i udzieli wszystkim, którzy zostaną nim namaszczeni, zadatek zmartwychwstania ze śmierci, darowany dla udoskonalenia przybrania [za synów] i wybawienia z grzesznych namiętności i realizacji niebiańskiego odpoczynku³⁰.

Z euchologijnej narracji wyłania się przekonanie, że skuteczność działania świętego oleju zasadza się na obecności w nim Ducha Świętego. W dalszej części modlitwa konsekuracyjna odwołuje się do dawnych typów. Ów olej, który w czasach Starego Testamentu był udzielony jako znak przywileju kapłaństwa oraz przejściowego królestwa, teraz powierzony został kapłanom Kościoła, którzy na duszach wiernych czynią nim duchowy znak, będący przepustką do nieba. Jest tu wprost mowa o przywołanym powyżej obrazie duchowego obrzezania, któremu poddawani są wszyscy namaszczani³¹. Kolejna modlitwa jawi się jako kontynuacja poprzedniej:

Nawet teraz, mój Panie, przez Twą łaskę niech to wielkie i straszne, i Boskie misterium zostanie wypełnione, i niech zstąpi łaska z daru Ducha Świętego, i wejdzie, i zamieszka w tym oleju, i pobłogosławi go, i konsekruje, i nazaczy w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. I poprzez Twoją wszechmoc niech ten olej namaszczenia stanie się zdolnym udzielić tym wszystkim, którzy będą nim naznaczeni życiodajnym namaszczeniem, w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego, pełną i prawdziwą świętość i wzniosłą wspólnotę w Królestwie niebieskim, przez ten chrzest, który jest udoskonalony i dopełniony przykładem śmierci i zmartwychwstania naszego Pana Jezusa Chrystusa³².

Po odmówieniu modlitwy kapłan czyni nad olejem znak krzyża, a następnie dodaje do niego – również czyniąc znak krzyża (ze wschodu na zachód oraz z północy na południe) – olej z „rogu”, włączając niejako nowo konsekrowany olej w ciągłość apostołskiej tradycji Kościoła. Podczas tej czynności mówi: „Ten olej jest naznaczany i konsekrowany, i zmieszany ze świętym olejem, aby stał się figurą niezniszczalności i uświęcającego chrztu. W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego na wieki. Amen”³³.

³⁰ *Ṭaksā d-qudše d-qurbana wda'mada*. 1890. Urmi: Press of the Archbishop of Canterbury's Mission, 67–68.

³¹ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 194.

³² Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 194.

³³ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 195.

W dalszej kolejności olej znajdujący się w rogu używany jest do błogosławieństwa źródła chrzcielnego, które – podobnie jak w innych tradycjach chrześcijańskiego Wschodu – nazywa się Jordanem. Po odmówieniu odpowiedniej modlitwy kapłan czyni nad wodą znak krzyża, a następnie wylewa na nią konsekrowany olej, czyniąc nim krzyż na tafli wody. Temu gestowi towarzyszą znamienne słowa: „ta woda jest namaszczana i konsekrowana, i zmieszana ze świętym olejem, aby mogła się stać nowym łonem dla duchowego i uświęcającego chrztu. W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego”³⁴. Patriarcha Tymoteusz II interpretuje ten gest, przyrównując go do aktu seksualnego, gdzie olej pełni rolę nasienia, zaś woda – kobiecego łona³⁵.

Kolejny moment, w którym używa się oleju, to drugie namaszczenie, które bezpośrednio poprzedza obmycie chrzcielne. Udzielane jest z góry do dołu i z prawej strony do lewej za pomocą trzech palców. W ten sposób kapłan ukazuje, iż łaska zstępująca z góry wpisała w serca katechumenów wiedzę Trójcy Świętej. Przy namaszczeniu piersi kapłan wypowiada słowa: „*N.* jest namaszczany w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego na wieki”. Niektórzy badacze twierdzą, że to namaszczenie niesie w sobie symbolikę przekazania darów Ducha Świętego, co oczywiście jest zupełnym zaskoczeniem w zestawieniu z innymi tradycjami liturgicznymi³⁶. Choć taka teoria może nas dziwić, to jednak nie można jej wykluczyć. Autorzy na jej potwierdzenie przywołują sekwencję sakramentalną zapisaną w *Konstytucjach apostoelskich*, która mogła wyglądać tak: dar Ducha Świętego (bierzmowanie) – chrzest – potwierdzenie. Oczywiście z zachodniego punktu widzenia wydaje się to niemożliwe i nielogiczne. Trzeba jednak pamiętać, że rzeczywistość kościelna nie ogranicza się jedynie do struktur rytualnych wypracowanych w przestrzeni wpływów rzymsko-bizantyjskich, jak chcieliby to widzieć badacze bagatelizujący oddalony geograficznie i politycznie od innych Kościoł syro-orientalny, traktowany często jako wyjątek od „uniwersalnej” zasady zachodniej ortodoksyjności. Drobną zmianą perspektywy patrzenia pozwala dopuścić taką interpretację drugiego namaszczenia. Anglikański teolog Gregory Dix († 1952) zaproponował jeszcze inną teorię, którą z kolei Paul Bradshaw przedstawia następująco:

Bierzmowanie w czasach apostoelskich było regularnie udzielane przed chrztem w wodzie, polegało na polaniu olejem i u swego źródła było chrześcijańskim odpowied-

³⁴ *Ṭaksā d-quḏše*, 70.

³⁵ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 164.

³⁶ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 198.

nikiem żydowskiego obrzezania, a dopiero później zaczęto udzielać go po chrzcie, chociaż na Zachodzie doszło do tego znacznie wcześniej niż na Wschodzie³⁷.

Również Edward C. Ratcliff († 1967), choć z początku sceptyczny, przyznał w końcu, że dawna wschodnia praktyka chrzcielna znacząco różniła się od zachodniej. Jego zdaniem należy przyjąć, że w przypadku dawnych Syryjczyków (a może i współczesnych) namaszczenie Duchem Świętym nie było potwierdzeniem (*confirmatio*) albo dopełnieniem darem Ducha, lecz zaczątkiem (*initiatio*). Jakkolwiek należy przyjąć, że ostatecznie każda tradycja liturgiczna ma prawo do wykształcenia własnej tożsamości. Nie można zatem przykładać zachodniej ramy do orientального obrazu, który zupełnie w niej się nie mieści³⁸.

Natomiast trzecie namaszczenie, które kończyło obrzędy chrzcielne, ponownie dokonywane było na czole neofity. I chociaż namaszczenia czoła dokonywano z dołu do góry, to jednak innym niż za pierwszym razem palcem: tym razem używano bowiem kciuka. Tymoteusz II nazywa je namaszczeniem dla potwierdzenia i zakończenia obrzędu. Paul B. Kadicheeni zwraca uwagę, że użyte w tym miejscu w obrzędach słowo *šurārā* jest wieloznaczne i może wskazywać na siłę, wsparcie, ratyfikację, zgodę oraz potwierdzenie. Może to więc oznaczać jedynie konkretny obrzęd kończący akcję liturgiczną. Za taką interpretacją przemawiałby również użyty w modlitwie towarzyszącej namaszczeniu czas przeszły. Celebrans nie mówi tu: „Przyjmij znamię Ducha Świętego”, tylko: „Niech zadatek Ducha Świętego, który otrzymałeś”. Taka forma może więc wskazywać na uprzednie udzielenie daru Ducha Świętego.

Ostatnim momentem w liturgicznym obrzędzie chrzcielnym tradycji syro-orientalnej, w którym pojawia się olej, to obrzędy zakończenia. Nad źródłem chrzcielnym kapłan wlewa olej z flakonu do rogu i w ten sposób uzupełnia go, mieszając nowy olej z wcześniej przechowywanym. Rubryki precyzują, że olej pozostały we flaconie, który nie zmieścił się do rogu, należy wlać do wody chrzcielnej, którą w dalszej kolejności należy dekonsekwować, odmawiając odpowiednią modlitwę.

³⁷ Zob. Gregory Dix. 1936. *Confirmation or the Laying on of Hands?* London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1.

³⁸ Potoczny. 2019. *Misterium chrzcielne*, 201–202.

Podsumowanie

Olej jest bez wątpienia jednym z podstawowych elementów naturalnych, który wszedł do liturgii Kościoła. Tajemnica sakramentów inicjacji chrześcijańskiej jest wręcz z olejem sprzężona. Olej jawi się tu jako środek udzielania darów Ducha Świętego, którego w myśli Efrema jest przecież przyjacielem. Chociaż symbolika oleju podobna jest we wszystkich tradycjach liturgicznych, to jednak Syryjczycy chyba najbardziej podkreślają jego znaczenie.

Jeśli chodzi o obrzędowość związaną z namaszczeniami chrzcielnymi w tradycji syro-orientalnej, należy podkreślić, że ta zaprezentowana powyżej opiera się na źródle, które, chociaż miarodajne, nie we wszystkich wspólnotach rzeczony tradycji jest jednakowe. Chociaż wonne krzyżmo czy *myron* został potraktowany przez komentatorów syryjskich dość obcesowo, to jednak i w tej tradycji są wspólnoty, które mieszają oliwę z wonnościami³⁹.

Oczywiście misterium chrzcielne nie ogranicza użycia oleju w liturgicznych i pozaliturgicznych obrzędach Kościołów syryjskich. Odrębne studium można by poświęcić np. obecności oleju w przygotowaniu sakramentu świętego zacyntu, w obrzędzie pojednania apostatów, w namaszczeniu chorych czy w dedykacji świątyni (warto dodać, że w omawianej liturgii oleju nie używa się przy sprawowaniu sakramentu święceń)⁴⁰. Z całą pewnością różne wspólnoty lokalne wypracowały także szereg namaszczeń pozaliturgicznych, wynikłych z pobożności ludowej. Nie ulega jednak wątpliwości, że temat oleju i namaszczeń w misterium chrzcielnym wydaje się być zasadnym punktem wyjścia do dalszych studiów nad obecnością oleju w tradycji czcigodnego i starożytnego Asyryjskiego Kościoła Wschodu.

Bibliografia

- Anonymi auctoris Expositio Officiorum Ecclesiae*. T. 2 (CSCO 72, Syr. 29). Red. Richard H. Connolly. Paris: Gabalda.
- Apocryphal Acts of the Apostles*. Red. William Wright. London – Edinburgh: Williams and Norgate.

³⁹ Ayub Silvanos. 2014. *The Rite of Consecration of the Church According to the Syrian Orthodox Tradition*. Manchester: University of Manchester, 167 (dysertacja doktorska opublikowana online), (31.03.2021) <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:240762&datastreamId=FULL-TEXT.PDF>.

⁴⁰ Zob. Awa Royel. 2018. *The Mysteries of the Kingdom. The Sacraments of the Assyrian Church of the East*. Modesto: Edessa Publications, 105–107.

- Arangassery Lonappam. 2011. „The Oil of Unction (Mešha da-mšihuta): A Foundational Mystery in the Syriac East”. *Ephrem’s Theological Journal* 15 (1): 5–35.
- Bradshaw Paul F. 2016. *W poszukiwaniu początków kultu chrześcijańskiego. Źródła i metody badań wczesnej liturgii*. Tłum. Piotr Kaznowski, Michał Koza. Kraków: W drodze.
- Brock Sebastian P. 2008. *The Holy Spirit in the Syrian baptismal tradition*. Piscataway: Gorgias Press.
- Buzzetti Carlo. 2001. *Dizionario base del Nuovo Testamento (con statistica base) greco-taliano*. Roma: Società Biblica Britannica & Forestiera.
- Costaz Louis. 1986. *Dictionnaire Syriaque-Français. Syriac-English Dictionary*. Beyrouth: Dar El-Machreq.
- Dix Gregory. 1936. *Confirmation or the Laying on of Hands?* London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Ephraem. 1962. *De Virginitate*. Red. Edmund Beck (CSCO 223, Syr 94). Louvain: Secrétariat du Corpus SCO.
- Ephraem. 1985. *De Epiphania*. Red. Edmund Beck (CSCO 186, Syr 82). Louvain: Secrétariat du Corpus SCO.
- Ferguson Everett. 2009. *Baptism in the Early Church: History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Jacobus Sarugensis. 1908. *Homiliae selectae*. T. 4. Red. Paul Bedjan. Leipzig – Paris: Otto Harrassowitz.
- Narsai. 1905. *De baptismo ('al mamudiṭā)*. Red. Alphonse Mingana. Mausilii: Typis Fratrum Praedicatorum.
- Narsai. 1909. *The Liturgical Homilies*. Red. Richard H. Connolly. Cambridge: The University Press.
- Payne-Smith Jessi. 1903. *A Compendious Syriac Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Potoczny Mateusz R. 2016. „Malkā – asyryjski sakrament świętego zaczynu. Refleksje na marginesie dyskusji”. *Teologia i Człowiek* 33 (1): 149–165
- Potoczny Mateusz R. 2017. „Praxis i teologia chrztu w liturgicznej tradycji syro-orientalnej”. *Studia Łódzkie* 26 (2): 135–149.
- Potoczny Mateusz R. 2017. „Słowo, które staje się obrazem, w tradycji chrześcijan syryjskich”. *Teologia i Człowiek* 37 (1): 169–188.
- Potoczny Mateusz R. 2019. *Misterium chrzcielne w Asyryjskim Kościele Wschodu. Historia, liturgia i teologia obrzędów w świetle pism Ojców syro-orientalnych i komentatorów liturgii*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Righetti Mario. 1964. *Manuale di storia liturgica. Introduzione generale*. T 1. Milano: Ancora.
- Royel Awa. 2018. *The Mysteries of the Kingdom. The Sacraments of the Assyrian Church of the East*. Modesto: Edessa Publications.
- Silvanos Ayub. 2014. *The Rite of Consecration of the Church According to the Syrian Orthodox Tradition*. Manchester: University of Manchester (dysertacja doktorska opublikowana online)

(31.03.2021) <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:240762&datastreamId=FULL-TEXT.PDF>.

Ṭaksā d-qudše d-qurbana wda 'mada. 1890. Urmī: Press of the Archbishop of Canterbury's Mission.
Timotheos II. 2014. 'Iltā d-rāze šb'ā d'idtā. W *The Mystery of Baptism. In the Book „The Seven Mysteries of the Church”* by Timothy II, Nestorian Patriarch 1318–1332 (Moran Etho 33). Red. Paul B. Kadicheeni. Kottayam: SEERI.

MATEUSZ RAFAŁ POTOCZNY, prezbiter diecezji opolskiej; dr hab. prof. UO; liturgista, syrolog; dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego / Presbyter of the Diocese of Opole; Associate Professor (Post-doctoral degree, Habilitation); Liturgist and Syrologist; Dean of the Faculty of Theology, University of Opole.